

SUFFICIENT FORCE

**Minimal art, conceptual art en land art.
De avontuurlijke geest van de Amerikaanse
avant-garde kunst uit de jaren zestig.**

In een reeks presentaties van de eigen collectie richt het museum zich in *Sufficient Force* op de Amerikaanse kunst uit de jaren zestig, met een centrale rol voor het roerige kunstklimaat in en rond New York.

Het Kröller-Müller heeft een rijke collectie werken uit deze tijd. Met grote zorgvuldigheid en een flinke dosis lef is in de jaren zestig en zeventig een scala aan nieuwe zienswijzen en onbekende vormen, materialen en technieken het museum binnengebracht. Lef, omdat het hier niet meer ging om een geïsoleerde uiting van schoonheid, ontroering of welke andere individuele emotie dan ook, maar om een collectief denken over de plaats en de taak van kunst in de maatschappij en een totaal nieuwe beeldtaal die daarbij ontstond.

Eenvoudig uitziende objecten, zoals vier witte 'dozen', een paar neonbuizen of een lange rij kunststof pijpen tegen de muur, zijn uitkomsten van deze radicale ommekeer in het denken over kunst.

Er zijn diverse benamingen bedacht voor deze nieuwe kunstuitingen, waarvan minimal art, conceptual art en land art algemeen gangbaar zijn geworden. Maar in feite zijn deze 'stromingen' sterk heterogeen en niet zomaar onder een noemer te brengen.

De zalen van *Sufficient Force* dateren uit de hoogtijdagen van deze avontuurlijke Amerikaanse kunst. Door een nauwe samenwerking tussen de toenmalige directeur Rudi Oxenaar en architect Wim Quist kreeg de groeiende kunstcollectie een mooi architectonisch kader, dat in deze presentatie opnieuw ervaren kan worden.

De titel van de tentoonstelling is ontleend aan een kunstwerk in woorden van Lawrence Weiner, waarin hij de essentie van een creatie duidt: RAISED UP BY A FORCE OF SUFFICIENT FORCE

WEGBEREIDERS

Ad Reinhardt en Tony Smith worden door veel minimalistisch en conceptueel werkende kunstenaars als belangrijke wegbereiders gezien. Reinhardt om zijn kritisch denken over de essentie van kunst en zijn compromisloze zwarte schilderijen als uitkomst, Tony Smith om zijn architectonische benadering van volume en ruimte. Reinhardt en Smith zijn naast kunstenaar ook docent. Zij propageren een vrije, discipline-overschrijdende opleiding, waarin intellectuele en artistieke scholing gelijkwaardig zijn. Hun docentschap aan kunstopleidingen in en buiten New York heeft wezenlijk bijgedragen aan het ontstaan van een nieuwe generatie, dikwijls universitair opgeleide kunstenaars/vrijdenkers.

SUFFICIENT FORCE

**Minimal art, conceptual art and land art.
The adventurous spirit of the American
avant-garde of the nineteen sixties.**

Continuing a series of presentations from our own collection, in Sufficient Force the museum focuses on American art of the nineteen sixties, with a central role for the turbulent artistic climate in and around New York.

The Kröller-Müller has an impressive collection of works from this era. In the nineteen sixties and seventies, a variety of new modes of thought and unfamiliar forms, materials and techniques were introduced to the museum with great care and more than a little courage. Courage because this no longer involved an isolated expression of beauty, anguish or any other kind of individual emotion, but a collective idea about the position and role of art in society and an entirely new visual language that was thus created.

Apparently simple objects, such as four white 'boxes', a few neon tubes or a long row of plastic pipes leaning against the wall are all results of this radical reversal in the reasoning about art.

An assortment of terms were conceived for these new expressions of art, of which minimal art, conceptual art and land art have become generally accepted. But these 'movements' are in fact extremely heterogeneous and cannot easily be classified under a denominator.

The rooms in which Sufficient Force is displayed date from the heyday of this adventurous American art. Thanks to a close collaboration between the museum's then director Rudi Oxenaar and architect Wim Quist, the growing art collection was provided a wonderful architectural context, which can be experienced anew in this presentation.

The title of the exhibition is derived from a work of art in words by Lawrence Weiner, in which he identifies the essence of a creation: RAISED UP BY A FORCE OF SUFFICIENT FORCE

PIONEERS

Ad Reinhardt and Tony Smith are regarded as important pioneers by many artists working in a minimal or conceptual style. Reinhardt for his critical views on the essence of art and the uncompromising black paintings to which they lead, Tony Smith for his architectural approach to volume and space. Besides their work as artists, Reinhardt and Smith are also teachers. They propagate a free, trans-disciplinary education, in which intellectual and artistic training are of equal importance. Their teaching at art colleges in New York and elsewhere has contributed substantially to the emergence of a new generation of mostly university-educated artists/freethinkers.

Ad Reinhardt

Ultimate Painting No. 39 (1960)

Terwijl Jackson Pollock in zijn atelier even buiten New York zijn zogenaamde drip paintings maakt en het kunstminnend publiek al enigszins vertrouwd raakt met deze onconventionele, expressieve vorm van kunst, schildert Ad Reinhardt in zijn atelier in hartje New York rode, blauwe en zwarte schilderijen. Grote, monochrome doeken, intens van kleur, de een na de ander. De buitenwereld ervaart de schilderijen als raadselachtig en zelfs bedreigend, omdat niemand een idee heeft waar het over gaat. Voor Reinhardt, schilder en denker in hart en nieren, zijn het momenten uit zijn levenslange onderzoek naar 'kunst als kunst'. Filosoferend over 'de laatste schilderijen die men zou kunnen maken', schildert hij vanaf 1953 tot aan zijn dood in 1967 alleen nog zwarte schilderijen, waarin diep in de verf de vorm van een kruis te vinden is. Voor hem zelf een eindpunt; voor kunstenaars na hem een begin om het denken zelf tot onderwerp van verbeelding te maken.

Tony Smith

Wandering rocks: dud, slide, crocus, shaft, smohawk (1967-1970)

Doorgaans maakt Smith volumineuze sculpturen voor de openbare ruimte, bedoeld om omheen, doorheen of soms ook in te lopen. *Wandering rocks* is een relatief bescheiden werk, dat zowel binnen als buiten kan liggen.

De vijf elementen waar het uit bestaat liggen verspreid op de grond, met als enige instructie (de kunstenaar hoeft het niet zelf neer te leggen) dat er een onderlinge relatie moet zijn en dat ze enigszins in elkaars verlengde liggen. Door er tussendoor te lopen kan de bezoeker de tussenruimte en de vormen steeds van een andere hoek ervaren. De elementen zijn ontstaan uit Smiths fascinatie voor meetkunde en stereometrie en voor kristalvormen. Maar het stelsel dat er aan ten grondslag ligt is nauwelijks nog te herleiden. Wat rest is een 'ding'; het mysterie van het 'ding-zijn'. 'I am interested in the inscrutability and the mysteriousness of the thing'. Dit blijkt ook uit de namen die Smith individuele objecten geeft. Latere minimalisten gebruiken dat soort verwijzingen niet meer en hebben het over 'objecten'. Smith opent het grensgebied tussen architectuur en beeldhouwkunst, een gebied dat de minimal art volop zal verkennen.

Ad Reinhardt

Ultimate Painting No. 39 (1960)

While Jackson Pollock is making his so-called drip paintings in his studio just outside New York and the art-loving public is already becoming acquainted with this unconventional, expressive form of art, Ad Reinhardt creates red, blue and black paintings in his studio in the heart of New York. Large monochrome canvases, with intense colour, one after the other. The outside world experiences the paintings as puzzling or even threatening, because no one has any idea what they are about. For Reinhardt, a painter and thinker in heart and soul, these are moments in his lifelong study of 'art as art'. Philosophising on 'the last paintings that anyone could paint', from 1953 until his death in 1967 he paints only black paintings, in which the shape of a cross is discernible deep in the paint. For him personally, this is an endpoint; for artists that came after him, the start of making thought itself the subject of depiction.

Tony Smith

Wandering rocks: dud, slide, crocus, shaft, Smohawk (1967-1970)

Smith generally creates voluminous sculptures for public spaces, intended to be walked around, through or sometimes within. Wandering rocks is a relatively modest work that can stand both indoors and outside.

The five elements that it comprises are spread out across the floor, with the sole instruction (the artist does not have to install the work himself) that there must be a mutual relation between the elements and that they should, to some extent, be aligned with each other. By walking in between them, the visitor can experience both the intervening space and the elements from constantly different angles. The elements stem from Smith's fascination with geometry, stereometry and crystal-line shapes. But the system on which they are based is barely still recognizable. What remains is a 'thing'; 'I am interested in the inscrutability and the mysteriousness of the thing'. This is also evident in the names that Smith gives to individual objects. Later minimalists no longer use those kinds of references and speak instead of 'objects'. Smith opens up the fringe area between architecture and sculpture, an area that minimal art would explore thoroughly.

MINIMAL ART

Het klinkt misschien vreemd, maar minimal art houdt zich in feite helemaal niet met kunst bezig, althans niet in traditionele zin. Het terugbrengen van vormen tot een primair stadium, karakteristiek voor het werk van Donald Judd, Carl Andre, Robert Morris, Dan Flavin en Sol Lewitt, is in wezen een uiting van een filosofie of ideologie.

Overtuigd dat er een andere, betere samenleving denkbaar is, stellen deze minimalisten van het eerste uur vanzelfsprekendheden ter discussie die diep verankerd zijn in de maatschappij en die het dagelijks leven aansturen: orde, regelmaat, hiërarchie en organisatie. Zij keren zich af van de traditionele kunst, waarin ze de compositie – waaraan alle delen van een kunstwerk ondergeschikt zijn – als een afspiegeling ervaren van het hiërarchische denken.

Natuurlijk zijn er verschillen tussen de minimalistisch werkende kunstenaars, maar ze hebben een aantal belangrijke 'minimal'-principes gemeen: het ontbreken van een traditionele compositie en van een hiërarchie tussen de onderdelen van een kunstwerk, basale, uiterst eenvoudige vormen, en het oproepen van een steeds wisselend beeld, ervaarbaar door de waarneming en door beweging van de toeschouwer.

CONCEPTUAL ART

Na een beginperiode waarin rijkelijk uit het 'minimal'-repertoire wordt geput, ontwikkelt conceptual art zich tot een kunstvorm, waarin het overdragen van ideeën en betekenissen zo belangrijk wordt gevonden, dat de materiële vorm van het kunstwerk daaraan ondergeschikt wordt gemaakt. Vaak is er geen sprake meer van voorwerpen, maar bestaan de werken uitsluitend in de vorm van beschrijvingen, voldoende om een werk, een gebeurtenis of situatie in gedachten op te roepen.

Bij Sol LeWitt is het kunstwerk een op papier geschreven of getekende instructie, die iedereen mag uitvoeren. Autonomie, uniciteit en zelfexpressie – de hand van de kunstenaar – hebben geen betekenis meer. De modulaire en seriële structuren van Sol LeWitt zijn daarmee minimal en conceptual tegelijkertijd. Joseph Kosuth probeert tot de essentie van kunst te komen via taalonderzoek. Ook zijn werk is, door het uitsluiten van persoonlijke emotie en het gebruik van elementaire vormen en materialen, verwant aan de minimal art.

Eva Hesse richt zich op het krachtenspel van toeval en orde in ons dagelijks leven. Bij haar speelt de persoonlijke expressie nog wel een belangrijke rol. In *Accretion* combineert ze vijftig handgevormde buisvormen met de strenge seriële en ordenende principes van de minimal art.

MINIMAL ART

It may sound odd, but minimal art is actually not about art at all, at least not in the traditional sense. The reduction of forms to a primary state, characteristic for the work of Donald Judd, Carl Andre, Robert Morris, Dan Flavin and Sol Lewitt, is essentially an expression of a philosophy or ideology.

Convinced that a different, better society is conceivable, these original minimalists question the self-evident aspects that are deeply engrained in society and that govern our everyday life: order, regularity, hierarchy and organization. They reject traditional art, in which they regard the composition – to which all the components of a work are subordinate – as a reflection of hierarchical thinking.

Of course there are differences between the artists making minimalist work, but they all share a number of important 'minimal' principles: basic, extremely simple shapes, the absence of a traditional composition and of a hierarchy between the components of a work of art, and the evocation of a constantly changing image, which can be experienced through the perception and the movement of the observer.

CONCEPTUAL ART

After an initial period that drew heavily on the 'minimal' repertoire, conceptual art develops into an art form in which the communication of ideas and meanings is deemed so important that the material form of the work of art becomes subordinate to it. Often, one can no longer speak of objects, with the works existing solely in the form of descriptions, enough to evoke a work, an event or a situation in the mind of the observer.

With Sol LeWitt, the work of art is a set of instructions, either written or drawn on paper, which can be carried out by anyone. Autonomy, uniqueness and self-expression – the artist's hand – are no longer important. This makes Sol LeWitt's modular and serial structures both minimal and conceptual at once. Joseph Kosuth aims to arrive at the essence of art via the study of language. His work is also related to minimal art, through the elimination of personal emotions and the use of elemental shapes and materials.

*Eva Hesse focuses on the forces of coincidence and order in our daily lives. For her, personal expression does still play an important role. In *Accretion* she combines fifty hand-crafted tubes with the strict serial regularity and organizing principles of minimal art.*

ONBEGRENSEDE MOGELIJKHEDEN

Het conceptuele denken – vrij van elke vorm van traditie of beperking – biedt onbegrensde mogelijkheden tot experimenteren en breidt zich uit naar andere disciplines, zoals architectuur, theater, dans of film. Ook meer theoretische vakken als natuurwetenschap, taalwetenschap en vooral waarnemingspsychologie worden bestudeerd en toegepast.

Kunst en kunstenaar ontwikkelen zich individueler dan ooit tevoren. 'Room' en 'mind', ruimte en geest, zijn de sleutelbegrippen die ten grondslag liggen aan de grote diversiteit aan kunstuitingen die dan ontstaat.

Robert Morris, minimalist van het eerste uur, neemt in zijn felt piece *Untitled (143)* openlijk afscheid van de minimal art. Hij vernietigt de geometrische oorsprong van de 'minimale' vorm (rechthoek, vierkant) door haar onder haar eigen gewicht te laten doorzakken of aan repen te snijden. Het werk functioneert in deze zaal als een markante wending naar een nieuwe denkruimte. Voor Morris betekent het zelfs een opening naar zijn vele andere interessegebieden, waaronder dans en op theater georiënteerde performances.

Richard Serra is bekend om zijn verontrustende werken, waarin hij experimenteert met balans, gewicht en massa. In *No. 5* laat hij twee loodzware stalen platen en een massief stalen buis zo op of tegen elkaar of tegen de wand leunen, dat ze een precair evenwicht vinden.

Op vergelijkbare wijze onderzoekt hij architectonische of landschappelijke situaties op hun ruimtelijke kwaliteiten. Hij verandert deze aan de basis door aan architectuur ontleende principes beeldend toe te passen, waarmee een nieuwe ruimtelijke ervaring ontstaat. De beleving van deze zaal wordt door *Abstract slavery* op een indringende wijze aan de orde gesteld.

Robert Smithson, bekend als een van de pioniers van de land art, is gefascineerd door natuurlijke, ecologische of geologische processen. In *The cryosphere* gaat het om het proces van smeltend ijs. Het werk, waarvan de naam ontleend is aan het Griekse woord 'kyros' = koud, verwijst naar de delen van de aarde, waar water in vaste vorm aanwezig is: ijs in zeeën en rivieren, sneeuwkapen en gletsjers. De zeshoekige reliëfs roepen de sfeer van ijskristallen op, waarin water zijn meest vaste vorm heeft bereikt.

UNLIMITED POSSIBILITIES

Unbound by any form of tradition or restraint, conceptual thinking presents unlimited possibilities for experimentation and extends into other disciplines, such as architecture, theatre, dance and film. More theoretical fields, such as natural science, linguistics and particularly perceptual psychology, are also studied and applied.

Art and the artist develop more individually than ever before. 'Room' and 'mind' are the key concepts that underlie the great diversity of artistic expressions that are then engendered.

*Robert Morris, one of the original minimalists, openly rejects minimal art in his felt piece *Untitled (143)*. He destroys the geometric origins of the 'minimal' shape (rectangle, square) by allowing this to collapse under its own weight or by cutting it into strips. In this room, the work functions as a conspicuous step towards a new mental space. For Morris it even represents an opening to his many other fields of interest, including dance and theatre-oriented performances.*

*Richard Serra is known for his disquieting works in which he experiments with balance, weight and mass. In *No. 5* he leans two heavy steel sheets and a solid steel bar on or against each other, or against the wall, in such a way that a precarious balance is achieved.*

*Likewise, he examines architectural or landscape situations for their spatial qualities. These he then alters fundamentally by applying principles derived from architecture in a sculptural manner, thus creating a new perception of the space. The way in which this room is experienced is acutely highlighted by *Abstract slavery*.*

*Robert Smithson, recognized as one of the pioneers of land art, is fascinated by natural, ecological or geological processes. His work *The cryosphere* deals with the process of melting ice. This piece, the title of which is taken from the Greek word 'kyros' = cold, refers to regions of the earth where water is present in its frozen form: ice in oceans and rivers, snow-capped mountains and glaciers. The hexagonal reliefs evoke an atmosphere of ice crystals, in which water has achieved its most stable form.*

BRUCE NAUMAN, WALTER DE MARIA

Bruce Nauman en Walter De Maria proberen door te dringen tot het complexe gebied van de menselijke waarneming. Zij toetsen en activeren de impulsen die de waarneming sturen, en begeven zich daarmee op het terrein dat tussen denken en doen of doen en denken ligt.

Voor Nauman dient de mens als onderzoeksmateriaal, De Maria zoekt zijn inspiratie in de wereld van het onzichtbare.

In *A cast of the space under my chair* verbeeldt Nauman helder en compact de gelijktijdigheid van het gaan zitten en het denken aan 'ruimte onder mijn stoel'.

In *Diamond mind II*, een installatie van latere datum, zet hij de toeschouwer op een gelijksoortig maar veel complexer niveau aan het denken. Enerzijds zijn er de duidelijk waarneembare ruitvormige zandstenen blokken, in concentrische cirkels volgens instructie van de kunstenaar neergelegd, waar de toeschouwer zich doorheen mag bewegen. Anderzijds is er de titel *Diamond mind II*, die tot poëtische gedachten uitnodigt. Opnieuw gaat het hier over gelijk-tijdigheid in doen en denken. Voeg daar nog aan toe de tekst die Nauman op een werktekening bij *Diamond mind II* schrijft: *Circle of Tears. Fallen all around me. Fallen Mind.*

Mindless Tears. Cut like a Diamond.

Walter De Maria zoekt naar wegen om de macht van natuurkrachten en symbolen op te roepen en om de toeschouwer hierbij te betrekken. Hij kiest onder meer als denkruimte het fenomeen tijd, dat hij zichtbaar maakt in *Calendar*. Met het verzetten van de kalender wordt het denken over tijd in gang gezet.

BRUCE NAUMAN, WALTER DE MARIA

Bruce Nauman and Walter De Maria attempt to probe the complex field of human perception. They test and activate the impulses that control our perception, and thereby operate in the area between thinking and doing or doing and thinking. For Nauman, humankind is his research material, De Maria finds his inspiration in the realm of the invisible.

In A cast of the space under my chair Nauman presents a clear and compact description of the simultaneity of sitting down and thinking about 'the space under my chair'.

In Diamond mind II, an installation from a later date, he makes the observer start thinking on a similar, but far more complex level. On the one hand you have the clearly observable rhombic sandstone blocks, placed in concentric circles on the artist's instruction, between which the visitor is free to move. On the other hand, there's the title Diamond mind II, which invites poetic thoughts. This work is again about the simultaneity of doing and thinking. Add to this the text that Nauman wrote on a working drawing for Diamond mind II: Circle of Tears. Fallen all around me. Fallen Mind. Mindless Tears. Cut like a Diamond.

Walter De Maria searches for means by which to suggest the power of natural forces and symbols, and to involve the observer therein. The mental space that he selects is the phenomenon of time, which he visualizes in Calendar. With the movement of the calendar, the thinking about time is set in motion.